

आपती व्यवस्थापनात शाळा महाविद्यालयांची भूमिका

प्रा. वायळ लक्ष्मण सखाराम

(सहाय्यक प्राध्यापक) शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjjs.com

प्रस्तावना:

जगात पृथ्वीतलावर सतत कोणत्याना कोणत्या ठिकाणी आपती येत असतात. यात काही निसर्गनिर्मित तर काही मानवनिर्मित असतात. या आपतीचा पृथ्वीतलावरील मानव, सजीवसृष्टी व इतर घटकांवर मोठा विपरीत परिणाम घडून येत असतो. म्हणून जागतिक स्तरावर आपतीकालीन व्यवस्थापनाबाबत जनजागृती उपयायोजना प्रशिक्षण वाढीस लागलेले आहे. गेल्या काही वर्षांमध्ये जगात व भारतात अनेक भीषण नैसर्गिक व मानवनिर्मित आपती येऊन गेल्या. भारतात राष्ट्रीय स्तरावर देखील मोठ्याप्रमाणात आपती व्यवस्थापना बाबत जनजागृती करण्याचे कार्य हाती घेण्यात आलेले आहेत. आपतीमुळे होणारे नुकसान व झालेली नुकसान कमी करण्यासाठी आपती व्यवस्थापन महत्वाचे आहे. येणारा आपतीचा धोका ओळखणे, संवेदनशील भागाचा अभ्यास करणे, कारावयाच्या कार्याचे विभाजन करून प्रत्येक व्यक्तीला जबाबदारी देणे ही आपती व्यवस्थापनाची वैशिष्ट्ये आहेत.

आपती :

नैसर्गिक किंवा मानवनिर्मित क्रियेमुळे पर्यावरणात अचानक घडून येणारा विनाशकारी बदल म्हणजे पर्यावरणीय आपती होय.

आपती: आपती म्हणजे अशी घटना ज्यामुळे अगदी आकस्मिकपणे प्रचंड जीवितहानी, आर्थिकहानी व अन्य प्रकारची हानी संभवते.

आपती व्यवस्थापन:

काटेकोरपणे, निरीक्षणाणे व माहिती पृथःकारणाने आपतींना तोंड देण्याची क्षमता मिळवणे आणि त्यात वेळोवेळी वाढ करणे जसे योजना, प्रतिबंधात्मक निवारण व पुनर्वसन आणि पुनर्निर्माण अशा अंगाचा विचार होऊन त्याचा कृती आराखडा तयार करणे आणि या सर्वांचे सूत्र संचालन करणे होय

आपती व्यवस्थापनाची गरज:

आपती व्यवस्थापनाविषयीच्या उदासीनतेमुळे हजारो शालेय व महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना आपल्या प्राणास मुकावे लागत आहे. अलीकडच्या काळात आपती व्यवस्थापनाची आवश्यकता निर्माण होणाऱ्या घटना एकापाठोपाठ घडत गेल्या.२३ डिसेंबर १९९५ रोजी ४२५ लोक, त्यापैकी ९३ शालेय विद्यार्थी शाळेच्या वार्षिक परितोषिक पुरस्कार वितरण सोहळ्याच्या ठिकाणी आग लागून मृत्युमुखी पडले.ही घटना हरयाणातील मंडी डबवली या ठिकाणी घडली. असेच अग्निकांड तमिळनाडूतील कुंभकोणम या ठिकाणी झाली. २६ डिसेंबर २००६ मध्ये भारताच्या दक्षिण किनारपट्टीला त्सुनामी नावाच्या महाभयंकर आपतीने तडाखा दिला.यामध्ये हजारो विद्यार्थी, शिक्षक यांना प्राणास मुकावे लागले. २६ जानेवारी २००१ रोजी गुजरात मध्ये भूज या ठिकाणी भूकंप होऊन ९७१ विद्यार्थी, ३१ शिक्षक यात मृत्यूमुखी पडले.१८८४ इमारती कोसळल्या. ५९५० वर्गखोल्या आणि ११७६१ शालेय इमारतीचे नुकसान झाले

आजवर आपती व्यवस्थापनाच्या संदर्भात शाळा व महाविद्यालयांचा विचार केला गेलेला नव्हता.परंतु सध्याच्या काळात विद्यार्थ्यांच्या व इतरांच्या सुरक्षिततेचा विचार करण्याची गरज निर्माण झाली आहे. नैसर्गिक आपती बरोबरच मानवनिर्मित आपतीमुळे देशांतर्गत सुरक्षेला धोका निर्माण झाला आहे. विशेष करून दहशतवादी कारवायाचे मुख्य लक्ष शाळा,महाविद्यालय, विद्यापीठे,व गर्दीची ठिकाणे आहेत. या आपतींना तोंड देण्यासाठी विद्यार्थी,शिक्षक, शाळा व महाविद्यालयीन कर्मचारी यांना पुरेसे ज्ञान आणि प्रशिक्षण घेतलेले आवश्यक आहे.त्या दृष्टीने शाळा व महाविद्यालय स्तरावरील अभ्यासक्रमातही आपती व्यवस्थापन विषयाचा समावेश करणे आवश्यकता आहे.

शाळा व महाविधलयनी खालील गोष्टी कराव्यात:

- १.शाळा व महाविधलयानां परवानगी देतानाच आपती व्यवस्थापनाची काय योजना तयार केलेली आहे याची तपासणी करूनच परवानगी द्यावी.
- २.प्रत्येक शाळा महाविधयालयात एक आपती निवारण कक्ष स्थापन करावा.
- ३.आपती व्यवस्थापणाचे प्रशिक्षण प्रत्येक घटकाला सक्तीचे करावे.

४. आपती व्यवस्थापन विषय शाळा व महाविद्यालय स्तरावर सक्तीचा असावा.
५. शाळा महाविद्यालया मध्ये अग्निशमन बसवलेले असावे.
६. शाळा व महाविद्यालयात जनरेटर, शिडी, दोर्या, भले, काठ्या, प्रथमपचार कीट सहज उपलब्ध होईल अशा ठिकाणी ठेवावे.
७. इमारतीतून बाहेर पडण्यासाठी इमारतीला अनेक दरवाजे ठेवावेत.
८. विद्यार्थ्यांना सुरक्षितपणे हलवण्याची व्यवस्था केलेली असावी.
९. आपतीच्या वेळी विशिष्ट प्रकारचा भोंगा (सायरन) वाजवण्याची व्यवस्था असावी.
१०. आपती येण्यापूर्वीच इमारत खाली करण्याची रंगीत तालीम घ्यावी.
११. साप, हिंस्र पशू यांच्यापासून संरक्षण होण्यासाठीची यंत्रणा असावी.
१२. दंगल, जाळपोळ, मोर्चे, दगडफेक, असे प्रकार काही शिक्षणसंस्थांच्या परिसरात होत असतात अशा वेळी यंत्रणा उभारावी.
१३. इमारती भूकंप रोधक असाव्यात.
१४. औद्योगिक परिसरात शाळा नसाव्यात.
१५. तात्पुरत्या स्वरूपाचे मंडप हे आगीच्या बाबतीत अतिशय धोकादायक असतात. जेव्हा वीज जोडणीची कामे केली जातात. त्यावेळी त्यामध्ये कुठल्याही प्रकारचा निष्काळजीपणा व त्रुटी राहता कामानाये. तसेच विजेचा भार हा योग्य मूल्यमापन करून जोडला गेला पाहिजे.

समारोप:

पृथ्वीतलावार येणार्या नैसर्गिक व मानवनिर्मित आपत्तीना तोंड देण्यासाठी शाळा व महाविद्यालयांनी वेगवेगळ्या स्तरावर पूर्व तयारी करणे गरजेचे आहे.

संदर्भसूची

पर्यावरण शिक्षण व आपती व्यवस्थापन - डॉ. किशोर चव्हाण, प्रा. शोभा आहरे.
आपती व्यवस्थापन संकल्पना आणि कृती - कर्नल प्र. प्र. मराठे, प्रा. व्ही. जे. गोडबोले.
कृतिबद्ध आपती व्यवस्थापन - पी. पी. मराठे. अनुवाद - जॉन्स बोर्जेस.